

FRANKEERMACHINESTEMPELS: DE ZWANEN IN DE FILATELIE!

Toen ik de kop 'Stiefkind van de filatelie bereikt kroonjaar' boven het artikel van Jeffrey Groeneveld over het 80-jarig bestaan van de Nederlandse frankeerstempels in ons land las, dacht ik direct aan het sprookje 'Het lelijke kleine eendje' van Hans Cristian Andersen. Niet zo verwonderlijk want dit jaar wordt uitgebreid filatelistische aandacht geschonken aan het 200e geboortjaar van deze beroemde Deense schrijver. Het ontbreken van een reclamedeel weerhield een kleine groep filatelisten gelukkig niet deze stempels vanaf het begin te verzamelen, zodat de informatie daarover tachtig jaar later beschikbaar is. Daarbij moet bovendien steeds worden bedacht, dat er cardinale verschillen tussen postzegels en frankeerstempels bestaan. De verschijning van postzegels wordt aangekondigd en je kunt ze kopen; frankeerstempels moeten van de prul-

lenmand worden gered en daardoor worden ontdekt, altijd weer tot op de dag van vandaag! Maar ondanks het feit dat veel frankeerstempels al lang niet meer de 'lelijke kleine eendjes' in de filatelie waren, maar waren uitgegroeid tot 'mooie filatelistische zwanen', zouden de thematische verzamelaars dat pas globaal halverwege de historie van de frankeerstempels ontdekken. In de jaren dat het beeldverzamelen nog gangbaar was, voegden sommige verzamelaars aan het eind van hun verzameling één of meer bladen met frankeerstempels toe; ze hadden als het ware nog de status van 'lelijke kleine eendjes'. Met de komst van de thematische filatelie kwam daar verandering in. Het sleutelwoord werd 'integratie', dat wil zeggen dat frankeerstempels evenals het andere filatelistische materiaal niet apart, maar normaal in de verzameling werden opgenomen. Meer en

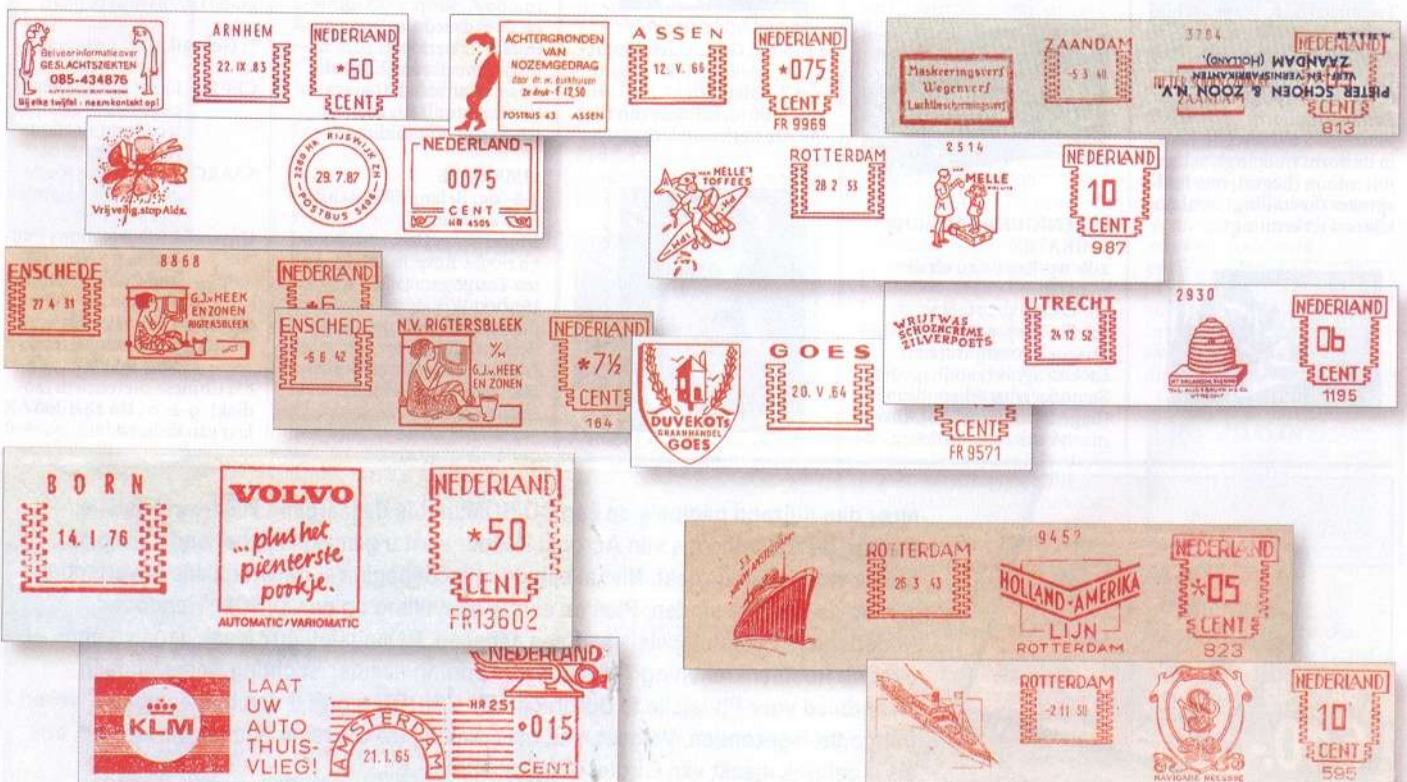
meer zou de thematische verzamelaar ontdekken, dat via frankeerstempels ook onderwerpen in de verzameling konden worden opgenomen, waarvoor (nog) geen ander filatelistisch materiaal beschikbaar was. Frankeerstempels zijn vaak de filatelistisch 'koplopers' bij allerlei nieuwe ontwikkelingen. Kortom, anno 2005 zijn de frankeerstempels niet meer weg te denken uit de thematische verzamelingen!

Het eerbiedwaardige jubileum van het frankeerstempel biedt mij de unieke gelegenheid een selectie thematisch interessante 'zwanen' te tonen, hoewel vanwege de beperkte ruimte niet alle besproken stempels kunnen worden afgebeeld. Dat lijkt een eenvoudige opgave, maar dat is het niet. Ondanks het feit, dat in deze rubriek en in de meer dan honderd thematische artikelen al zeer vele frankeerstempels zijn afgebeeld, is het

nog steeds moeilijk een keuze te maken uit de veelheid aan stempels. In 2002 publiceerde ik een brochure met de Top 100 Nederlandse frankeerstempels van de 20e eeuw, maar een selectie van duizend stempels was ook geen probleem geweest! En dat niet alleen vanwege mijn veertigjarige fascinatie voor frankeerstempels...

Dat bij de keuze mijn persoonlijke voorkeuren een rol hebben gespeeld, blijkt direct al bij het eerste stempel. Ik ben zelfs geneigd dit aan te merken als het opmerkelijkste thematische frankeerstempel aller tijden. Het werd in het begin van de jaren tachtig gebruikt door de GG&GD van de gemeente Arnhem. Het stempel maakt melding van een informatienummer (automatische beantwoording) over geslachtsziekten, tegenwoordig SOA's (sexueel overdraagbare aandoeningen) genoemd. Ook is de opwekking opgenomen: 'Bij elke twijfel: neem contact op!'. Maar het zijn vooral de afbeeldingen van een naakte man en een naakte vrouw, die dit stempel

opmerkelijk maken. Beiden kijken zorgelijk naar beneden; ze vrezen kennelijk dat daar iets vervelends aan de hand is. Zo te zien heeft de man alle redenen zich zorgen te maken. Hij heeft een duidelijk probleem; hij heeft een 'druiper' of wel de oudste bekende geslachtsziekte gonorrhoe. Een enigszins vergelijkbaar stempel zou enkele jaren later gebruikt worden door het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) in relatie tot de ziekte Aids. In dit stempel wel de vrij directe tekst 'Vrij veilig, stop Aids', maar de afbeelding is tamelijk subtiel. Die doet mij denken aan de bloemetjes en de bijtjes. In een stempel van de Stichting SOA-besteding in Utrecht uit 1996 staat de nog verder gaande tekst 'Ik vrij veilig of ik vrij niet'. Vergelijkbare afbeeldingen/teksten, inclusief het gebruik van condooms, zijn te vinden op diverse zegels. Voor talrijke maatschappelijke ontwikkelingen moeten thematische verzamelaars ook vaak terug grijpen op frankeerstempels. Voor sommige ge-

bieden van het brede thema Milieu zijn ook wel zegels en ander materiaal beschikbaar, maar bieden de frankeerstempels, zoals bijvoorbeeld bij het onderdeel 'Besparing van gas, water en electra' meer mogelijkheden. Door de jaren heen staat het gedrag van de jeugd vaak ter discussie. Nu speelt vooral de problematiek van de hangplekken, maar een halve eeuw geleden werd Nederland geconfronteerd met een geheel nieuw fenomeen: de Nozems (Nederlands Onderdaan Zonder Enige Manieren). Het was het eerste voorbeeld van een jeugdcultuur. Hoewel ook de cineast Jan Vrijman als de bedenker van deze naam wordt genoemd, wordt die vooral in verband gebracht met dr. W. Buikhuisen. En dan duikt in 1966 opeens een frankeerstempel van de Uitgeverij Koninklijke van Gorcum & Comp. uit Assen op, waarin de tweede druk van het boek *Achtergronden van nozemgedrag* wordt aangekondigd, compleet met de afbeelding van een nozem. Dat zijn echte 'zwanen'! Bijzonder zijn de al wat oudere frankeerstempels met twee 'reclamevlaggen'. Vaak thematisch slechts voor één thema te gebruiken, maar toch bestaan er die thematisch meervoudig bruikbaar zijn. Ik heb bewust geko-

zen voor een stempel van het bedrijf 'van Melle' uit Rotterdam. Mogelijk vinden de verzamelaars van het thema 'Vliegtuigen' het wel aardig vanwege het vliegtuig waarop een met toffees strooiend jongetje zit, maar naar dit stempel wordt nogal eens naarstig gezocht door de Scoutingverzamelaars. Reden is het padvindertje (het begrip Scouting werd pas in 1973 ingevoerd) in de rechtervlag. Een interessant stempel voor het thema Tweede Wereldoorlog lijkt mij dat van Verf- en vernisfabrikanten Pieter Schoen & Zoon N.V. uit Zaandam. In het eerste oorlogsjaar 1940 werd er in dit stempel op gewezen dat men ook Luchtbeschermingsverf produceerde. Een unieke mogelijkheid om aandacht te besteden aan dit facet van de oorlog. Eens was Twente (Almelo, Enschede, Hengelo) het bekendste textielgebied van ons land. Veel oudere frankeerstempels van bekende firma's als Bendien, ten Cate, van Heek en Menko herinneren aan die glorieperiode. In sommige daarvan werd zelfs een duidelijke relatie gelegd met de Hollandse tulpen. Ik heb echter gekozen voor een stempel uit 1931 van de textielfabriek G.J. v. Heek en Zonen uit Enschede (Rigtersbeek) vanwege de

bijzondere afbeelding, hoewel de betekenis daarvan mij niet bekend is. Maar de verzamelaars van dit thema zullen deze werkwijze ongetwijfeld kennen. De machine (F)164 is later vervangen door machine HR317 van N.V. Rigtersbeek v/h G.J.v. Heek en Zonen waarop hetzelfde stempel werd gebruikt, maar wel meer gedetailleerd. Een leuk duo dus. Dat tempels van bedrijven die hun merk in het frankeerstempel opnemen, soms voor leuke verrassingen zorgen, bewijst het stempel (SA523) van N.V. Alph. Elsenburg uit Amsterdam uit 1959. Niet alleen de naam 'Textiel-Palazzo' in het stempel is bijzonder, maar nog leuker de met het blote oog nauwelijks leesbare Latijnse tekst *Facta non verba* of wel 'Daden, geen woorden'. En dan denken de Voetbalverzamelaars natuurlijk aan FC Feyenoord! Zo kunnen de zeldzame verzamelaars van het thema Latijn vaker bruikbare teksten ontdekken, hoewel er wel spuurwerk voor nodig is. Nog een voorbeeld van een stempel uit 1934 met een interessant beeldmerk, namelijk dat (K121) van S.J. Menko & Zonen uit Enschede met de afbeelding van een vrouw aan een spinnewiel. Weliswaar geen exclusieve afbeelding, maar

vanwege de ouderdom wel zeer aantrekkelijk. Ook voor thema's in de sfeer van Flora en Fauna zijn oudere tempels beschikbaar. Hoewel er tienduizenden frankeerstempels aan mijn ogen zijn voorbij gegaan, kom ik soms nog voor plezierige verrassingen te staan. Zo attendeerde een Vlaamse verzamelcollega mij in augustus op het bestaan van een Nederlands stempel met een duiventil. Zie de afbeelding van het stempel van Duvokot's graanhandel in Goes. Hij had nog niet eerder een duiventil in een frankeerstempel gesignaleerd, maar als inwoner van Friesland wist ik dat het notarisbureau in Oldeberkoop - zowel R.J.H. van Terwisga als zijn opvolger mr. S. ter Heide - ook een duiventil in het frankeerstempel (FR17664) hadden opgenomen. Maar ere wie ere toekomt, het Duvokotstempel is toch leuker. Voor het thema Bijen zijn vele leuke zowel oude als nieuwe tempels beschikbaar. Fraai is de bijenkorf in het stempel van Het Hollandse Bijenpark. Thematische verzamelaars weten dat je allerlei dieren kunt ontdekken in tempels van branchevreemde bedrijven. Zo staan in een stempel [(F)180] van het dagblad *De Telegraaf* uit 1931 de kop van een herdershond

vanwege de bekende Speurder's. In 1930 nam de AVRO in Amsterdam al een vink -de zogenaamde Luistervink- op in het frankeerstempel [eerst (F)119 en later in een gewijzigde versie op de (F)824]. Gelet op de kop boven dit onderdeel ontkom ik natuurlijk niet aan het vermelden van een zwanenstempel. Eveneens in 1930 nam het textielbedrijf J.E. Scholten in Enschede machine (F)145 in gebruik, waarop in 1931 een stempel werd gebruikt met een in het water zwemmende zwaan; mogelijk het handelsmerk. Diverse zwanen zijn ook te vinden bij de Zwanenberg's Fabrieken in Oss. Voor de vele thema's die onder de noemer Verkeer & Vervoer vallen, zijn ontelbaar veel tempels beschikbaar. Voor het thema Auto's zijn er de vele automerken. Ik toonde in deze rubriek al eens een serie fraaie oude tempels van Ford uit Amsterdam. Voor het thema Luchtvaart zijn de tempels van de K.L.M. een schatkamer, gelijk de tempels van de N.S. dat zijn voor het thema Spoorwegen. Voor het vrij brede thema Scheepvaart springt het grote aantal Rotterdamse tempels er uit met als topper de tempels van de Holland-Amerika Lijn, maar Amsterdam als goe-

de tweede. De eerste stempels met een reclamedeel dateren uit de beginjaren (1925-1930). Aantrekkelijk zijn de stempels met de afbeelding van schepen, zoals het S.S. 'Nieuw Amsterdam' van de Holland-Amerika Lijn. Bijzonder is ook het stempel van de Ned. Stoomboot Reederij uit Rotterdam met de Latijnse tekst 'Navigare Necesse' (Varen is nodig). Sail 2005 ligt nog vers in het geheugen. Van de vijf Nederlandse Tall Ships is in ieder geval de 'Eendracht' op frankeerstempels (RN 2631) afgebeeld. Thematisch interessant is dat dit zowel met de oude als de nieuwe 'Eendracht' is gebeurd. De huidige 'Eendracht' werd in 1989 als driemastschoener gebouwd, zoals ook in het stempel waarneembaar is. Die verving de tweemast gaffelschoener die in 1974 werd gebouwd in opdracht van de Nationale Vereniging 'Het Zeilend Zeeschip', die in 1988 het vijftigjarige bestaan kon vieren. Dit werd ook 'vastgelegd' in een frankeerstempel en dus staat de Schepenverzamelaars een leuk trio van de 'Eendracht' ter beschikking. Thematisch zijn dit soort opeenvolgende stempels interessant, omdat ze een bepaalde ontwikkeling in beeld brengen. Omdat het niet meer als logisch is dat hier het gezegde 'Driemaal is scheepsrecht' wordt toegepast, ook aandacht voor een bijzonder onderdeel van het thema Scheepvaart, het reddingwezen. Ik bezit twee stempels van de K.N.Z.H.R.M. (in 1991 fuseerden Noord en Zuid tot de K.N.R.M.) uit 1978 en 1980, maar waar schijnlijk zijn er meer. Het stempel (FR21314) toont een strak gelijnde reddingboot op een horizontale lijn. Die zullen de verzamelaars weliswaar niet negeren, maar u kunt zich voorstellen, dat ik de versie uit 1978 (FR9287) veel 'spannender' vindt. De reddingboot die door de opspattende golven snijdt, dat is het echte werk! Ondanks de golven zijn de erg klein uitgevallen reddingboten op de jubileumzegel van de KNRM uit 1999 ook tamelijk 'steriel' afgebeeld. Dan

past dit stempel beter bij de jubileumzegel uit 1974. In de eerste selectie zat al een aantal Molenstempels. Mogelijk hadden ze ook de eindselectie wel gehaald, want het thema Molens is populair. Maar TGP Post zorgde er voor, dat één van de Molenstempels voor dit thema plotseling heel actueel is geworden. Want op de dag dat ik met het Scheepvaartonderdeel bezig was, ontving ik het persbericht betreffende de uitgifte 'Watermanagement in China en Nederland' (22 september). Op de 'Nederlandse' zegel staat volgens TGP Post een molendriegang van poldermolens afgebeeld. Inderdaad staan op de zegel drie molens afgebeeld, die mij direct deden denken aan de drie molens bij het Noord-Hollandse Schermerhorn, afgebeeld in het frankeerstempel van de gemeenten Schermerhorn/Schermer. Vergelijking met een foto van deze molens in het boek 'Molens in Nederland' van Willem Roose (Atrium 2001) versterkte dit vermoeden. Indien dit juist is, klopt echter de informatie van TGP Post niet, met wat Roose zegt op bladzijde 61 van de drie molens bij Schermerhorn ('overigens geen driegang!'). Dat klopt ook, omdat deze poldermolens het water niet naar elkaar toe malen ('getrapte bemaling'). Alleen indien dat het geval is, worden deze molens een 'molengang' genoemd. Bij Zevenhuizen (ZH) is zelfs nog een viergang uit circa 1730 te vinden, afgebeeld in frankeerstempels van de gemeenten Zevenhuizen/Moerhuizen/Zevenhuizen-Moerkapelle. Molens zijn ook afgebeeld in stempels van onder andere de gemeenten Hazerswoude en Heusden. Een fraai voorbeeld is de Aurora-molen in het stempel van de Limburgse gemeente Baexem. Sommige thematische verzamelaars kiezen voor een geografisch afgebakende verzameling. Daarbij kunt u denken aan een land als Nederland, maar meer voor de hand ligt een provincie, een regio of een stad. Vanwege de filatelistische mogelijkheden ko-

men dan vooral steden als Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, en Utrecht in aanmerking. In de praktijk komt het er op neer, dat in dergelijke verzamelingen tamelijk veel frankeerstempels worden opgenomen omdat voor veel zaken ander filatelisch materiaal ontbreekt. Weliswaar is dat 'strijdig' met het belangrijke principe van de evenwichtigheid, maar het is niet ongebruikelijk dat een verzamelaar in dit geval bewust kiest voor een goede verhaallijn boven een filatelistische regel. Zelf heb ik vele jaren mijn woonprovincie Friesland thematisch verzameld. Die verzameling telde inderdaad een extreem hoog percentage frankeerstempels, maar daardoor kon ik er wel een leuk verhaal van maken. Bovendien 'vragen' vele frankeerstempels er ook om in zo'n verzameling gebruikt te worden. Zie bijvoorbeeld het stempel van de Hollandse Sociëteit van Levensverzekeringen Anno 1807. En dat is maar één van de vele stempels met gevels van fraaie monumentale panden in de hoofdstad. Op dit stempel zien we een vrouw met een juk op haar rug. Is zij misschien op weg naar de Botermarkt? Zo zijn er ook stempels die 'gepaard' kunnen worden aan zegels van bekende gebouwen, zoals de Beurs van Berlage (1955) en het Concertgebouw (1988).

In alle objectiviteit kan worden gesteld dat frankeerstempels bovengemiddeld aantrekkelijk zijn voor thematische verzamelingen. Gedurende de afgelopen tachtig jaar hebben de gebruikers van frankeermachines de vrijwel onbeperkte creatieve mogelijkheden voor afbeelding en/of tekst in ruime mate benut en daardoor gezorgd voor een groot aantal stempels met brede, vaak unieke thematische toepassingsmogelijkheden. Frankeerstempels weerspiegelen vaak allerlei ontwikkelingen over een lange periode. Dat maakt ze vooral thematisch interessant. Mede daarom vond ik het gerechtvaardigd ze deze aflevering in de spotlights te plaatsen.

STEMPELKWARTET

Deze maand mag een 'aflevering' van het frankeerstempelkwartet niet ontbreken, waarvoor ik vier recente exemplaren heb uitgezocht. Voor medische thema's is het eerste stempel interessant. De Nierstichting gebruikte al vele jaren stempels met de tekst 'Vraag, draag een donorcodicil', maar het stempel uit 2004 haakt in op de actuele mediacampagne 'Weet u het al van elkaar'. Het European Space Agency (ESA) in Noordwijk is een vaste 'leverancier' van frankeerstempels voor deze rubriek. Het stempel uit 2004 toont de sonde ROSETTA, hier aangeduid als 'Comet chaser'. Het was de bedoeling dat deze achtervolger van kometen al in 2003 zou worden gelanceerd om op 'jacht' te gaan naar de komeet Wirtanen, maar die lancering moest worden uitgesteld. Uiteindelijk is Rosetta met een Ariane 5-raket succesvol gelanceerd op 2 maart 2004. Het nieuwe doel is de komeet 67P/Churyumov-Gerasimenko, waar de sonde in 2013 moet aankomen. Nadere informatie is te vinden op de website van ESA-Rosetta. Verschillende verzamelaars van het thema Auto's hebben speciale belangstelling voor de Volkswagen Kever/Beet-

le. Nee, niet vanwege de huidige schandalen, waardoor Volkswagen kortgeleden zeer negatief in het nieuws kwam, maar de Kever heeft altijd iets bijzonders gehad. Daarom vond ik het wel leuk dat ik een stempel ontdekte van het Duitse bedrijf BREKINA uit Teningen, dat kennelijk modellen maakt voor de modelbouwers. Naast de aanduiding 'HO 1; 87' zijn twee auto's afgebeeld, waaronder een 'Beetle'. Voor mijn gevoel een echte aanwinst. Hier vierde stempel heeft mogelijk beperkte thematische waarde, maar het is wel een leuk stempel met een tovenaars, zeker voor de jeugdige nieuwe lezers van Filatelie. Onlangs verscheen deel zes in de bekende reeks over Harry Potter. Zegels met deze bij jong en oud geliefde figuur zijn al wel beschikbaar, maar tovenaars op stempels zijn schaars gezaaid. Dat geldt ook voor heksen, hoewel er in mijn collectie drie exemplaren met een heks op een bezemsteel zitten. Het bedrijf Richco met wereldwijd talrijke vestigingen, houdt zich bezig met de productie van allerlei speciale artikelen. Vandaar het logo van The Widget Wizard. Richco is ook in Nederland (Amersfoort) gevestigd, maar ik bezit alleen het stempel van de Zweedse vestiging.